

Коваль Д. О., НУ «ОЮА»

## РЕЄСТРАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ В РАМКАХ ЮНЕСКО

*У статті проаналізовані різноманітні реєстри культурного спадку, що ведуться ЮНЕСКО для його збереження, популяризації та захисту. Реєстри поділені на військові та цивільні. Розкрито основи процедури внесення об'єктів до списків культурного спадку.*

Реєстрація культурної та природної спадщини має важливе значення для поширення та нарощення знань щодо окремих об'єктів культури, покращення заходів щодо їх захисту та охорони, а також можливості застосування спеціальних міжнародних захисних механізмів.

мів. Як правило під реєстрацією культурного та природного спадку мають на увазі внесення того чи іншого об'єкту до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що був започаткований Конвенцією про охорону всесвітнього культурного та природного спадку 1972 року. Проте враховуючи плюралізм проявів культури, важливим є розуміння й інших основних реєстрів. Актуальність дослідження полягає в відсутності на теренах пострадянського простору комплексних досліджень видів реєстрації культурного спадку.

На сьогодні в українській науці міжнародного права достатньо якісно досліджено питання формування Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Серед науковців, що займалися цією проблемою слід виокремити В.І. Акуленко, О.І. Мельничук, В.Н. Денисова, В.В. Максимова, Ю.С. Шемшученка та ін. Питаннями нематеріального культурного спадку займалися уже згадані В.І. Акуленко та О.І. Мельничук.

Підставою для первинної класифікації реєстрів культурних цінностей може слугувати їх призначення: захист в мирний чи військовий час. За цією ознакою класифікуємо їх для подальшого вивчення:

І. Реєстри культурних цінностей, створені на основі Конвенції про захисту культурних цінностей в разі збройного конфлікту 1954 року та протоколів до неї:

А) Міжнародний реєстр культурних цінностей, що знаходяться під спеціальним захистом (ч. 6 ст. 8 Конвенції);

Б) Список культурних цінностей, яким надається посилений захист (ст. 10, 11 Додаткового протоколу II до Гаазької конвенції 1954 року).

II. Інші реєстри культурного спадку:

А) Список всесвітнього спадку (ч. 2 ст. 11 Конвенції 1972 року);

Б) Список всесвітнього спадку, що знаходиться під загрозою (ч. 4 ст. 11 Конвенції 1972 року);

В) Репрезентаційний список нематеріального культурного спадку людства (ст. 16 Конвенції про охорону нематеріального культурного спадку 2003 року);

Г) Список нематеріального культурного спадку, що потребує термінової охорони (ст. 17 Конвенції 2003 року);

Д) Атлас світових мов, що знаходяться в небезпеці (в рамках Програми ЮНЕСКО по захисту мов, що знаходяться в небезпеці);

Е) Пам'ять світу (в рамках програми ЮНЕСКО по захисту всесвітнього документального спадку).

Створення Міжнародного реєстру культурних цінностей, що знаходяться під спеціальним захистом покликане захистити обмежене число укріплень, призначених для збереження рухомих цінностей, центрів концентрації культурних цінностей та нерухомих культурних

цінностей особливого значення. В ч. 1 ст. 8 Конвенції 1954 року закладені умови, за яких той чи інший об'єкт може бути включений в реєстр: знаходження на достатній відстані від індустріального центру або будь-якого важливого військового об'єкту, що є уразливим пунктом; невикористання в військових цілях. Якщо друга умова абсолютно зрозуміла та логічна, то перша, як вважає більшість дослідників Конвенції, – причина тотального ігнорування такого інструменту спеціального захисту державами-учасниками договору. Недостатньо зрозумілим є питання відстані на якій повинен розташовуватись об'єкт, що захищається від індустріального центру чи військового об'єкту. Оціночний характер вимоги утруднює її сприйняття державами, а отже й внесення об'єктів до реєстру. Дж. Томан вказує на те, що достатня відстань визначається для кожного конкретного об'єкту окремо [10, с. 109]. С. Е. Нахлік нагадує про положення, що існувало в Проекті конвенції про захист історичних будівель та витворів мистецтва, підготовленому Міжнародним бюро музеїв в 1938 році, і стосувалося відстані на якій повинні були знаходитися укриття для культурних цінностей. Таку відстань пропонувалося встановити на рівні 20 км від найбільш вірогідного театру військових дій. Відстань в 500 м пропонувалась в Проекті для захисту центрів концентрації цінностей [5, р. 207]. СРСР в доповіді ЮНЕСКО відмітив, що центри концентрації культурних цінностей знаходяться в країні в таких містах як Москва, Ленінград, Київ, Рига, Таллін, що одночасно є й індустріальними центрами, а тому це перешкоджає внесенню об'єктів в Реєстр. Ця позиція, на наш погляд, яскраво ілюструє проблеми пов'язані із формулюванням умови надання спеціального захисту культурним об'єктам.

Іншим суттєвим недоліком ч. 1 ст. 8 є згадка про уразливі пункти, що на думку делегацій США та Франції є відображенням військової тактики в договорі, замість турботи про збереження культурних цінностей. Ч. 2 та 5 ст. 8 Конвенції встановлюють два винятки, коли порушення вимог ч. 1 не позбавляє об'єкт можливості бути внесеним в Реєстр. Так, згідно ч. 2 ст. 8, в разі якщо укриття сконструйоване таким чином, що швидше за все бомбардування не зможе завдати йому шкоди, воно може користуватися спеціальним захистом навіть тоді, коли не виконуються вимоги попереднього пункту статті. Ч. 5 надає можливість державам включити культурні цінності до Реєстру в випадку, якщо сторона договору зобов'язється не використовувати в військових цілях об'єкти, що знаходяться поряд.

Правила формування та ведення Реєстру встановлені в Виконавчому регламенті Гаазької конвенції. Згідно ст. 12 Регламенту, Міжнародний реєстр культурних цінностей, що знаходяться під спеціальним за-

хистом ведеться Генеральним директором ЮНЕСКО. Його копії знаходяться в Генерального секретаря ООН, та в держав-учасниць Конвенції. Реєстр формується із розділів, кожний з яких відводиться окремій країні. В рамках розділу виокремлюються три підрозділи: укриття, центри концентрації культурних цінностей та інші нерухомі культурні цінності. Заяви Генеральному директору про включення певного об'єкту до Реєстру можуть подаватися державою-власницею цінностей або державою-окупантом. В заяві зазначається місце розташування об'єкту та обґрунтовується його відповідність вимогам статті 8 Конвенції. Після отримання заяви Генеральний директор ЮНЕСКО поширює її серед інших країн-учасниць договору. На пропозицію по внесенню тих чи інших культурних цінностей в Реєстр в порядку, передбаченому ст. 14 Регламенту, в чотирьохмісячний термін може бути подане заперечення договірною стороною. Підставою для цього заперечення може бути невизнання об'єкту культурною цінністю в розумінні ст. 1 Конвенції, а також невиконання вимог ст. 8 щодо розташування культурного об'єкту. Втім, як свідчить практика, держави, розширено трактуючи згадане положення, можуть блокувати включення цінностей до Реєстру і з інших причин. Так, заява зроблена в 1972 року Кхмерською республікою щодо включення в Реєстр Ангкор-Вата, була відхилена Кубою, Єгиптом, Румунією та Югославією на тій підставі, що заява була зроблена не владою, яку вищеперераховані країни визнають як правомочну представляти Кхмерську Республіку [10, с. 110]. При виникненні подібної ситуації договірна сторона Конвенції, а також Генеральний директор мають право на демарш, ціллю якого є відмова сторони, що виказала заперечення від цих заперечень. Передбачається крім того можливість розгляду спору щодо включення в Реєстр в порядку арбітражу.

Спрощений порядок внесення (без очікування вирішення питань із запереченнями) в Реєстр можливий в випадку, коли сторона, що подала заявку на внесення своїх культурних цінностей в нього стає учасницею збройного конфлікту. Прискорена процедура внесення в Реєстр встановлена Регламентом для імпровізованих укриттів, що створюються за нагальної в них потреби та реєструються за посередництва Генерального комісара по культурним цінностям.

Виключення можливе за заявою сторони, що вносила культурну цінність в Реєстр; в разі денонсації конвенції відповідною державою; в разі коли умови для внесення у спрощеному порядку минули, а згоди щодо відкликання заперечень досягнути не вдалося.

На даний час в Міжнародний реєстр культурних цінностей, що знаходяться під спеціальним захистом внесено лише 4 укриття

(в Зандвоорті, і Маастріхті (Нідерланди); Оберрідер-Штоллен (Німеччина) та один центр концентрації культурних цінностей (Ватикан).

Непопулярність, а відповідно і неефективність спеціального захисту підштовхнула дослідників до пошуку нових інструментів посилення турботи про найзначущіші культурні цінності. Про необхідність створення нового режиму захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту відзначав в доповіді про недоліки Конвенції 1954 року П. Бойлан [1]. Додатковий протокол до Гаазької конвенції 1999 року створює новий режим захисту культурних цінностей, що, по суті, має замінити недієвий спеціальний захист із договору 1954 року. Так, глава 3 Протоколу присвячена посиленому захисту, який якісно відрізняється від свого конвенційного аналогу.

Ст. 10 Протоколу визначає критерії внесення цінностей в Список культурних цінностей, яким надається посилений захист:

1. Такі цінності повинні складати культурний спадок, що має величезне значення для всього людства. Даний критерій роз'яснений в Керівництві по імплементації Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту, виданому в 2009 році. Згідно п. 33 Керівництва згадане в ст. 10 значення доводиться відбиттям в культурних цінностях періоду/періодів розвитку людської цивілізації; проявом щедравальної людської креативності; відображенням цивілізацій, які вже не існують; ілюстрацією людських досягнень в різних сферах мистецтва та науки; ідентифікуючою ознакою суспільства. На думку Д. Томана, підтвердженням універсальної цінності об'єкту є його включення до Списку всесвітнього спадку ЮНЕСКО [7, р. 192].

2. Охорона на належному рівні в рамках національних правових заходів.

3. Використання культурних цінностей не в військових цілях та не для їх прикриття.

Процедура внесення об'єктів в Список в Протоколі прописана аналогічним до Конвенції чином. Важливим нововведенням є закріплений ч. 3 ст. 11 Протоколу механізм пропозиції щодо висування культурного об'єкту для внесення в Список. Держави-учасниці договору, Міжнародний комітет «Блакитний чит» та інші міжнародні неурядові організації можуть пропонувати Стороні, що володіє юрисдикцією щодо культурних цінностей, внести той чи інший об'єкт до Списку культурних цінностей, яким надається посилений захист. Важливим позитивним нюансом формування згаданого списку є необов'язковість стовідсоткового погодження членів Комітету (всьо-

го 12 членів) на внесення об'єкту до переліку. Необхідною є згода 4/5 присутніх делегатів.

Протоколом запроваджений разом із інститутом виключення із Списку, інститут призупинення надання посиленого захисту. Підставами призупинення посиленого захисту (як власне і виключення зі Списку) Протоколом названі використання об'єкту в військових цілях та невідповідність одній із вимог, прописаних в ст. 10. Співпадіння підстав для виключення та призупинення захисту створює додаткову можливість для діалогу між Комітетом та Державою щодо усунення порушень Протоколу.

На даний момент до Списку внесено уже 4 об'єкти: 3 Кіпром (поселення Чойрокоїтіа, розписні Церкви в регіоні Трудос та місто Пафос) та 1 Італією (замок дель Монте).

Серед «невійськових» списків культурної спадщини, найвідомішим є Список всесвітнього спадку ЮНЕСКО, ведення якого було започатковане Конвенцією про охорону всесвітнього культурного та природного спадку 1972 року. Повноваження формування Списку Конвенцією покладено на Міжурядовий комітет по охороні культурного та природного спадку загального видатного значення. В ч. 1 та 2 ст. 11 Конвенції закріплюється основне правило композиціювання Списку: воно здійснюється на основі переліків (Попередній список) об'єктів культурного та природного спадку, що їх готують держави-сторони договору. Національні переліки для включення їх до Списку повинні бути затверджені Комітетом. В своїх рішеннях Комітет повинен керуватися мірилом «видатного універсального значення»; тільки об'єкти, що є його маніфестацією можуть бути включенню до Списку всесвітньої спадщини. Пункт 49 Операційного керівництва по імплементації Конвенції про всесвітній спадок 2008 року вказує на те, що потрібно розуміти під видатним універсальним значенням. Згідно документу, це культурна та/або природна значущість, яка є настільки винятковою, що виходить за межі національних кордонів і має велике значення для теперішнього і прийдешніх поколінь. Остання версія критеріїв по відборі об'єктів для включення до Списку, міститься в вищезгаданому Операційному керівництві та замінює існуючу до 2005 року систему із 6 відокремлених критеріїв для культурного спадку та 4 для природного. Нова класифікація критеріїв є конгломератом 10 підстав, згідно яких держави-члени Конвенції та Комітет мають ідентифікувати об'єкти всесвітнього спадку.

Перших 6 критеріїв стосуються культурного спадку, останні чотири – природного. Для культурного спадку обов'язкове встановлення автентичності об'єктів згідно правил, закріплених в Документі про

автентичність, прийнятому в Нарі (Японія) в 1994 році. Крім того, фізичний стан культурної цінності має бути задовільним, а негативні впливи на нього різноманітних факторів – контрольованими. Будь який об'єкт, що пропонується до внесення, повинен відповідати вимозі інтегрованості, що означає включати важливі елементи та атрибути культурного чи природного значення.

При прийнятті рішення про внесення до Списку Комітет широко практикує консультації із міжнародними організаціями, задіяними в справі охорони культурного спадку: Міжнародним дослідницьким центром зі збереження та реставрації культурних цінностей (Римський центр), Міжнародною радою із охорони пам'яток та історичних місць (ІКОМОС), Міжнародним союзом із охорони природи та природних багатств (МСОП) [9, с. 286].

Формування Списку відбувається в відповідності до цілей діяльності Комітету, викладених в Будапештській декларації про культурний спадок 2002 року. Однією із таких цілей є укладання достовірного Списку, що б був репрезентативним і географічно збалансованим свідоцтвом культурних та природних об'єктів, що мають видатну універсальну цінність [2]. Про схожі засади йдеться й в Глобальній стратегії формування Списку, ухваленого на 18-ому засіданні Комітету в Пхукеті (Таїланд) в 1994 році [6]. Цілі максимальної збалансованості Списку слугують ліміти по розгляду аплікацій від держав по включенню об'єктів до переліку світової культурної та природної спадщини. Так, відповідно до п. 61 Керівництва 2008 року, Комітет не може розглядати більше 2 заявок від однієї держави в рік (за умови, що одна заявка стосується природної спадщини або культурних пейзажів) та 45 заявок загалом. Крім того, вищезгаданим документом передбачений десяти ланковий механізм пріоритизації заявок, покликання якого також полягає в досягненню максимального еквілібріуму Списку.

Заявка держави має включати інформацію щодо відповідального органу держави, який адмініструє питання внесення об'єктів до Списку всесвітньої спадщини; назви та даних щодо розташування об'єкту; загальний опис та аргументацію на користь видатного універсального значення об'єкту; критерію на основі якого пропонується внесення; підтвердження автентичності та інтегрованості; довідки про схожість та особливості пропонованого об'єкту в порівнянні із тими, що вже знаходиться в Списку. В заявці державі необхідно вказати на границі культурного чи природного об'єкту та його буферну зону, заходи, які вживаються для охорони.

Ще одним переліком культурної спадщини, ведення якого здійснюється в рамках ЮНЕСКО є Репрезентаційний список нематері-

ального культурного спадку людства. Список під такою назвою існує з 2008 року, коли Конвенція про захист нематеріального культурного спадку вступила в силу, проте справжнім початком його ведення слід вважати 2001 рік. Саме тоді, на сесії ЮНЕСКО в Парижі, 19 «культурним просторам» було присуджено титул шедеврів усного та нематеріального культурного спадку [8]. До моменту 2005 року даний титул був визнаний уже за 90 маніфестаціями культурного спадку. Репрезентаційний список поглинув усі 90 об'єктів визнаних ЮНЕСКО шедеврами, а згодом й наростив кількість записів про нематеріальний культурний спадок до близько 240.

Внесення в Список відбувається за заявою держав-учасниць Конвенції 2003 року, рішення про включення до Списку приймає Міжурядовий комітет по охороні нематеріального культурного спадку. Комітетом розроблений, а Генеральною Асамблеєю затверджений, список із 5 критеріїв згідно яких повинна відбуватися евалюація об'єктів-претендентів на включення до Списку (так звані критерії R). Крім того, визначено й 6 критеріїв, що дозволяють віднести об'єкт до Списку нематеріального культурного спадку, що потребує термінової охорони (критерії U).

Процедурні моменти включення об'єктів до Списків викладені в Оперативному керівництві по виконанню Конвенції 2003 року, остання редакція якого була затверджена в Парижі в 2012 році. Хоча про це прямо й не сказано в Керівництві, ідея раціонального формування переліку культурного спадку, що зустрічається в правилах формування Списку всесвітньої спадщини, закладена і в відповідні правила по формуванню Репрезентаційного списку.

Наприкінці 2013 року до Репрезентаційного списку було внесено петриківський розпис, який став першим об'єктом від України.

Атлас світових мов, що знаходяться в небезпеці ведеться ЮНЕСКО в рамках Програми по захисту мов, що знаходяться в небезпеці. Атлас витримав три перевидання: в 1996, 2001 та 2010 років. Особливістю цього переліку є те, що участь держав у формуванні списку мов в небезпеці може відбуватися лише в форматі консультацій, проте рішення про включення тієї чи іншої мови, як такої, що має бути внесена до списку приймається виключно міжнародною групою експертів-лінгвістів, очолює яку на даний час британський спеціаліст Крістофер Мозлі [3]. Заявку на включення мови до переліку можна подати через спеціальну он-лайн форму, що розміщується на сайті ЮНЕСКО, після чого заявка розглядається згаданою групою. Включення до Атласу відбувається на підставі комплексного дослідження мови за 9 критеріями, які були визначені Експертною групою ЮНЕСКО ad hoc з мов, що знаходяться

в небезпеці [3]. Крім мов у небезпеці до Атласу також включенні ті, використання яких останнім часом суттєво скоротилося. Включення тієї чи іншої мови до Атласу надає ЮНЕСКО можливість предметно комунікувати із державами щодо поліпшення умов існування, розвитку, поширення та створення ефективних правових механізмів захисту окремих зразків людських знакових систем.

На сьогодні в Атлас включено 2473 мови, із них на території України зустрічаються 15 (білоруська, кримсько-татарська, кримсько-турецька, східно-словацька, гагаузька, караїмська (Крим), караїмська (західна Україна), грецько-маріуполітанська, ногай, плаутдієтсх, полезіанська, грецько-понтійська, романська, русинська, урум, ідіш).

Програма Пам'ять світу, що реалізується починаючи з 1992 року, адмініструється Міжнародним допоміжним комітетом, однією із функцій якого є ведення реєстру документального спадку людства. Підставами для включення до реєстру є перевірка по наступним критеріям: часова характеристика, місце створення, соціально-культурний контекст, предмет та тема, форма та стиль, соціальна, духовна, громадська значимість. Допоміжними обставинами, що дозволяють зорієнтуватися в значущості того чи іншого документу є його рідкість, інтегральність, загроза існуванню, план охорони. На даний момент український спадок представлений у вигляді колекції архівів Радзівіла та бібліотеки Нешвежа, а, також, збірки єврейського музичного фольклору. В Чеській Республіці зареєстрована як документальний спадок колекція української емігрантської періодики [4].

Проведене дослідження дає підстави виокремити наступні ключові положення щодо досліджуваних питань:

1. Під егідою ЮНЕСКО ведуться списки, призначення яких полягає в захисті цінностей від конкретної небезпеки (війни), а також «цивільні» переліки культурного спадку.

2. Щодо першої групи реєстрів, можливо стверджувати, що свою функцію вони не виконують через низьку популярність звернення до них держав. Така ситуація пов'язана як із презюмуванням мирного існування, що притаманна більшості країн Європи, Америки та Океанії, так і з недосконалим міжнародно-правовим регулюванням ведення списку (стосується Списку по Конвенції 1954 року). Прогресивним за юридичним оформленням процедурних моментів формування є Список, що ведеться на підставі II Додаткового протоколу до Гаазької конвенції 1999 року, проте порівняно незначна кількість ратифікацій Протоколу та вже згадана проблема неприпустимості можливості участі держави у збройному конфлікті не сприяє його наповненню.

3. «Цивільні» Списки ЮНЕСКО були створені на підставі 2 Конвенцій (Конвенцією про охорону всесвітнього культурного та природного спадку 1972 року та Конвенції про охорону нематеріального культурного спадку 2003 року), Програми ЮНЕСКО по захисту мов, що знаходяться в небезпеці та програми Пам'ять світу. Правове регулювання їх ведення достатньо якісне (це пов'язано із принциповою згодою держав щодо охорони культурного спадку в ситуаціях, що не стосуються збройних конфліктів, а також з достатньо частим оновленням оперативних керівництв по веденню списків). Цю групу можливо додатково поділити на звичайні списки та списки посиленої уваги. Якщо включення до списків першої підгрупи бажане для будь-якої країни, то потрапляння до другої є рефлексією недостатності охоронних заходів щодо конкретного елементу культури.

4. Український культурний спадок представлений в Списку всесвітнього спадку ЮНЕСКО, Репрезентаційному списку нематеріального культурного спадку людства, Реєстрі документального культурного спадку та Атласі світових мов, що знаходяться в небезпеці. Видається важливим з точки зору популяризації культури України як всередині країни, так і за її межами, подальша робота по включенні українських об'єктів до Репрезентаційного списку. Крім того, важливо наголосити, що присутність окремих культурних об'єктів чи елементів у переліках ЮНЕСКО – не лише привілей, але й обов'язок по підтримці належного рівня їх збереженості. Обов'язковим є не лише формальне законодавче закріплення гарантій, але й ефективна практична їх реалізація. Приклад Собору святої Софії та Києво-Печерської Лаври яскраво ілюструє проблему із деформацією практики турботи про культурні цінності порівняно із загальними законодавчими гарантіями.

5. Незважаючи на досить значне представництво України в Атласі світових мов, що знаходяться в небезпеці, належного національно-правового регулювання їх збереження не існує. Це також не з найкращої сторони демонструє справжнє ставлення нашої держави до того культурного розмаїття, що їй належить. Прийнятий Верховною Радою закон «Про основи мовної політики» практично не зачіпає проблеми збереження тих 15 зникаючих мов, що їх спеціалісти ЮНЕСКО прикріплюють до території України, а тому потрібно створювати нові правові механізми які б адекватно адресували окреслену проблему.

***Бібліографічний список:***

1. Boylan P.J. Review of the Convention for the protection of cultural property in the event of Armed Conflict (The Hague Convention of 1954) / Boylan P.J. // CLT-93/WS/12. – ЮНЕСКО. – 1993.

2. Decision 26COM 9. – Budapest Declaration On World Heritage. Режим доступу : <http://whc.unesco.org/en/decisions/1217>.
3. Endangered languages. UNESCO / UNESCO web site. Режим доступу : <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/faq-on-endangered-languages>.
4. Memory of the World Register. – UNESCO Program / UNESCO web site. Режим доступу : <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/register>.
5. Nahlik S. E. Protection of Cultural Property / Nahlik S. E. // International Dimensions of Humanitarian Law. – Geneva/Paris. – Henry Dunant Institute/UNESCO. – 1988. – p. 206-230.
6. Progress Report on the Preparation of a Global Strategy for a Representative World Heritage List. – UNESCO Documents. Режим доступу : <http://whc.unesco.org/archive/repcom94.htm#global>.
7. Toman J. Cultural Property in War: improvement of protection / Toman J. – Paris: UNESCO Publishing. – 2009. – p. 190-220.
8. UNESCO issues first ever proclamation of masterpieces of the oral and intangible heritage. – UNESCO Press / UNESCO web site. Режим доступу : <http://www.unesco.org/bpi/eng/unescopress/2001/01-71e.shtml>.
9. Мельничук О.І. Міжнародно-правові засади формування списку Всесвітньої культурної та природної спадщини / Мельничук О.І. // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – с. 285-288.
10. Томан Д. Защита культурных ценностей в случае вооруженного конфликта / Томан Д. – М. : ООО «Издательский дом «МАГИСТЕР-ПРЕСС». – 2005. – 520 с.

*В статье проанализированы различные реестры культурного наследия, которые ведутся ЮНЕСКО для его сохранения, популяризации и защиты. Реестры поделены на военные и гражданские. Раскрыты основы процедуры внесения объектов в списки культурного наследия.*

*In the article the different registers of cultural heritage, which are maintained by the UNESCO for the preservation, promotion and protection of such heritage are analyzed. Registers are divided into military and civilian. The paper deals with the procedure of inclusion of cultural objects into the lists of cultural heritage.*

Стаття надійшла до редколегії 15.01.2015